

HENRYK SKOLIMOWSKI: ĽUDSKÉ HODNOTY A KAPITALIZMUS

Henryk Skolimowski sa narodil v roku 1930 vo Varšave. Študoval vo Varšave a v Oxforde, kde v roku 1964 získal doktorát z filozofie. Pôsobil na mnohých významných univerzitách, napr. v rokoch 1964-1971 na Univerzite Južná Kalifornia v Los Angeles, v roku 1981 na Univerzite v Madrase v Indii. Podieľal sa na viacerých medzinárodných výskumných projektoch, napr. na Kolumbijskej univerzite v USA. Bol konzultantom UNESCO v oblasti dopadu vedy a techniky na civilizačný vývoj a kultúrne hodnoty; členom Komisie pre ekológiu pri Medzinárodnom zväze pre ochranu prírody; viceprezidentom Teilhardovej spoločnosti v Londýne; v súčasnosti pôsobí ako vedúci katedry ekofilozofie na Technickej univerzite v Lodži. Jeho vedecký záujem sa sústreďuje na problematiku historicko-kultúrnych zdrojov civilizačnej krízy a civilizačnej erózie podmienok ľudského života v planetárnych súvislostiach. V ostatnom období sa jeho pozornosť sústreďuje na problematiku a tvorbu novej ekofilozofie a ekokozmológie: "Environmentalizmus sa stane hlavným politickým hnutím budúcnosti práve tak, ako ním v minulosti boli konzervativizmus a liberalizmus. Ekológia je dnes viac ako ideológia; zohráva rolu nového náboženstva. Ekofilozofia je výrazom, povedané filozoficky, novej jednoty medzi ľuďmi, planétou a všetkými ostatnými bytosťami. Alebo 21. storočie bude storočím ekologickým, alebo 22. storočie nebude vôbec."

Keďže kapitalizmus i komunizmus zlyhali, musíme hľadať nové cesty, ktoré idú za sebeckosť a agresivitu. Musíme transcendovať naše súčasné obmedzenia a oslobodiť ľudskú povahu od obmedzení kapitalizmu.

Súčasnú oslavovanie kapitalizmu deformuje náš obraz reality. Z nenásytosti robí základný princíp všetkého a zastiera a falzifikuje budúcnosť ľudstva - na rozdiel od budúcnosti západných finančných elit. To, čo sa oslavuje ako veľké víťazstvo ľudskej pracovitosti, je skrytá forma ľudskej agresivity uplatňovanej v doposiaľ bezprecedentnom rozsahu. V takej úspešnej a takej bohatej spoločnosti by agresivita a násilie nemali existovať. Štruktúrne násilie sa však bohužiaľ stalo súčasťou nášho každodenného života. Neobmedzuje sa iba na chudobné krajiny (podľa zásady, že chudoba plodí násilie), ale v obrovských rozmeroch sa vyskytuje aj v bohatých krajinách. Nadišiel čas, aby sme sa jasnejšie pozreli na celú situáciu a aby sme pochopili, že spôsob, akým dosahujeme našu prosperitu, je presiaknutý násilím a je nositeľom násillia. Ak to mám povedať bez obalu, západné mody ekonomického rozvoja nie sú neškodné vedecké modely, ale skryté prostriedky násillia.

Tu na Západe nechceme uznať toto skryté násilie našich ekonomických modelov; alebo inak, ospravedľujeme ich tvrdením, že ľudská povaha je agresívna a sebecká. Je čas preskúmať toto škodlivé tvrdenie.

Pozrime sa na niekoľko faktov. Prosperita bohatých rastie, ale rastie aj bieda chudobných. Je to zvláštny a znepokojujúci pohľad. Na hranici, ktorá oddeľuje tých, čo prosperujú, od tých, čo sú zbedačení, čiha množstvo násilia, skrytého i otvoreného.

Chudoba nevzniká sama od seba a ani bohatstvo nerastie z ničoho. Chudobu i bohatstvo v našom úzko prepojenom svete majú na svedomí ekonomické inštitúcie a konkrétna technika - to všetko sú plody Západu. Ak sa pozrieme ešte hlbšie, za našu vykorisťovateľskú techniku je zodpovedné naše západné chamtivé myslenie, ktoré sme šikovne pestovali pod pláštikom západnej demokracie; a neskôr sme ho pokrtili na Trhové demokraciu.

Ak nahliadneme ešte hlbšie, vidíme ešte čosi iné, čo nesie zodpovednosť za naše chamtivé myslenie a vykorisťovateľskú techniku: je to nesprávne vymedzenie ľudskej povahy. Spomedzi mnohých možných spôsobov vyjadrenia a rozvíjania ľudskej povahy sme si zvolili ten, ktorý je agresívny voči prírode, deštruktívny k iným kultúram, antitektický k ľudskému šťastiu a k mieru medzi ľuďmi. Dve hlavné charakteristiky modelu ľudskej povahy, ktoré neuvážene (a v poslednom období aj zámerne) rozvíjame, to sú agresivita a sebeckosť. Agresivita je zabudovaná do modov ekonomického myslenia, teda do dominantných modov západného myslenia. Táto agresivita sa prelieva do všetkých sfér našej činnosti. V konečnom dôsledku ospravedľujeme túto agresivitu (za ktorú sa v hĺbke duše hanbíme) tvrdením, že ľudská povaha je agresívna.

Teraz o sebeckosti. Uplatňovanie sebeckosti plodí bezprecedentnú prosperitu pre niekoľkých a zároveň vytvára more biedy pre ostatných. A zatiaľ čo spôsobujeme vo svete obrovskú nespravodlivosť - za ktorú sa v hĺbke duše hanbíme, - ospravedľujeme pred sebou tento existenciálny pocit úzkosti tvrdením, že 'predsa ľudská povaha je sebecká'. Ďalší dôsledok uplatňovania sebeckosti je zdeformovaná spoločenská realita: nikto nie je skutočne šťastný, každý závidí každému, ľudia vzájomne po sebe šľapú. V každom prípade je to prevrátený ideál šťastia. A tento úbohý ideál šťastia nemožno ospravedlniť nejakým mumlaním o tom, že ľudská povaha je sebecká.

Nebuďme naivní. Niet sporu o tom, že v ľudskej povahe sú prvky sebeckta. Je to súčasť našej povahy. Je to však iba jedna časť príbehu - a v tejto súvislosti nie najpodstatnejšia. Majme na zreteli, že obdobia bezprecedentného sebeckta a agresivity sa nepovažujú za slávne obdobia ľudských dejín, ale za obdobia barbarstva.

Pozrime sa na obraz ľudských kultúr z dejinného hľadiska. Počas tisícročí ľudského vývoja sme odmietli princípy "moc je právo" či "vládne ten, kto má najväčšiu palicu", pretože tradičné ľudské kultúry a veľké náboženstvá zdôrazňujú spoluprácu, ne-sebeckosť, altruizmus. Veľké skoky v ľudskom blahobyte sa dosiahli práve vtedy, keď sme dokázali transcendovať a sublimovať našu agresivitu a namiesto nej sme dokázali participovať na mieri. Takéto vyjadrenie ľudskej povahy je možné. Okrem toho je základom toho, čo nazývame našou ľudskosťou, našou dôstojnosťou.

Dôsledky nášho najnovšieho opojenia sebeckosťou a agresivitou, ktoré považujem za výsledok nesprávneho vyjadrenia ľudskej povahy, sú katastrofálne. Pre celé ľudstvo sú zlou predzvesťou do budúcnosti. Nerobí nám starosti iba ťažká situácia veľkého

počtu jedincov, ktorí sa dostali do pasce a ktorých rozdrvili súkolia a mechanizmy súčasných ekonomických modelov. Starosti nám robí celé smerovanie ľudstva, ktoré sa nachádza na nesprávnej trati. Všetci vieme, aspoň všetci vnímaví ľudia vedia, že tu čosi nie je v poriadku, že veci do seba nezapadajú, že celý obraz nedáva zmysel, že naše individuálne životy nedávajú zmysel - a to ani v najprosperujúcejších spoločnostiach. Napriek tomu sa nechávame klamať tými, ktorí nemajú žiadne škrupule, tými, ktorí si pre seba uzurpovali plášť vládarov a dozorcov nad touto planétou.

Je najvyšší čas, aby uvažujúci ľudia na celom svete skoncovali s týmto nezmyslom, skoncovali s týmto hanebným divadlom, ktoré tým, že deformuje zmysel ľudskej povahy, deformuje naše životy a znehodnocuje naše osudy.

Osudy riadené obmedzenými bytosťami. Američania sú vynaliezaví a podnikaví ľudia. Zdá sa však, že disponujú prebytkom jedného druhu energie - presadzovaním a vnucovaním svojej vôle iným - a nedostatkom iných vlastností - porozumením, súcitom a uctievaním tradícií. Američania jednoducho nie sú kultúrne zrelí na to, aby boli vodcami národov. Keďže si nerozvinuli vlastnú kultúru (v Amerike nikdy nebolo ministerstvo kultúry a nedávno sa zrušila Nadácia umenia), nedokážu v plnej miere oceniť iné kultúry. Oceniť dokážu iba tie civilizácie, ktoré horlivo a všetkými silami tlačili dopredu. Toto horlivé tempo bolo pravdepodobne odpoveďou na pocit menejcennosti, ktorí Američania mali vo vzťahu k tradičným kultúram.

Aby bolo jasné. Naším cieľom nie je kritizovať Ameriku a najmä nie Američanov - mnohí z nich sú obdivuhodní ľudia. Mnohí Američania sa vyznačujú hlbokými ľudskými vlastnosťami. Ide o mentalitu celej civilizácie, ktorá sa riadi ideológiou zisku a nenásytosti a odhliada od pravdy, ľudskej dôstojnosti, od budúcich generácií a blaha prírody. Práve táto mentalita je hrozbou. Americký spisovateľ Peter Eng to vyjadril takto: *"Američania uctievajú svoj vlastný pohľad na veci, pričom sa ho snažia presadiť najjednoduchším, najrýchlejším a najenergiejším spôsobom"* (International Herald Tribune).

To všetko je pravda. Až na to, že uctievanie ich pohľadu na vec iným príliš nevonía a tieto najjednoduchšie a najenergiecké spôsoby sa javia prinajlepšom ako tupá arogancia a prinajhoršom ako vykorisťovanie. Je známe, že americký veľvyslanec v Poľsku si prizval poľského predsedu vlády, kričal na neho a dupal nohami ako výraz nevôle nad tým, že Poliaci váhali s nákupom amerických helikoptér. To sa Poliakom nepáčilo, pretože majú v živej pamäti sovietskych veľvyslancov z komunistických čias, ktorí robili podobné veci. Existuje mnoho príkladov donucovania a zastrašovania zo strany amerických predstaviteľov zastávajúcich vysoké posty vrátane prezidenta, zatiaľ čo sa (proklamuje) rétorika slobody a demokracie. Zdá sa, že Demokracia je veľmi často iba figový list buldozéra americkej ekonomickej expanzie.

Zastrašovanie a vykorisťovanie sa však neuplatňuje iba mimo USA. Slepá nenásytosť americkej politickej/podnikateľskej elity nemá zľutovanie ani so svojím vlastným národom. V dôsledku toho sa medzera medzi chudobnými a bohatými za posledných dvadsať rokov dramaticky rozšírila. Ekonómovia, politici a fejtónisti dlhé roky s rozpakmi priznávali, že majetok bohatých rastie míľovými krokmi, zatiaľ čo platy pracujúcich a platy strednej triedy stagnujú. 'Stagnácia' je termín, ktorý sa používal pätnásť

rokov, ako keby sa tieto platy držali na približne rovnakej úrovni. Najnovšie štatistiky však odhaľujú skutočný stav. Platy nižších a stredných nižších vrstiev výrazne klesajú. Aby si ľudia udržali pôvodnú životnú úroveň a aby nemuseli pripustiť vážnosť svojej situácie, pracujú oveľa dlhšie a musí pracovať viac členov rodiny.

Zbedačovanie pracujúcej triedy a strednej vrstvy (čo predstavuje státisíce ľudí pod hranicou chudoby) viedlo k spoločenskému znepokojeniu a existenčnej úzkosti, akú americká spoločnosť nepoznala.

Ríša teda požíra nielen vzdialené krajiny, ale aj svoje vlastné deti. Amerika je stále ešte najbohatšou krajinou na svete. Jej nazeranie je však také úzke a jej ciele sú tak obmedzené, že zbedačujú jadro svojho pracujúceho obyvateľstva, obracajú historický proces pomalého zlepšovania postavenia chudobných opačným smerom a spôsobujú spoločenské a psychické traumy obrovských rozmerov. Môže takáto krajina byť vodcom národov? Je to ten pravý príklad pre svet? Je to záruka budúceho blahobytu sveta?

Je zrejmé, že americký príklad nenásytnej chamtivosti niekoľkých na úkor mnohých iných nasledujú mnohé priemyselné štáty. Bezpochyby je to recept na budúce spory a násilné prevraty, pretože spoločnosti a národy sa budú spontánne usilovať o nápravu tejto do oči bijúcej nespravodlivosti, nerovnoprávnosti a vykorisťovania.

V triumfálnej oslave americkej podnikateľskej triedy sa nehanebne deklaruje, že ľudská povaha je 'spontánne kapitalistická'; a niekedy sa šepká, že je 'americká'. Je to nebezpečný nezmysel. Je nebezpečný, pretože umožňuje Američanom beztretno presadzovať svoje evanjelium nenásytosti, ako keby to bol prírodný zákon, ak nie priam zákon boží.

Musíme posúdiť všetky tvrdenia a mýty súčasného myslenia, aby sme sa nenechali klamať a vmanipulovať do situácií a osudov, ktoré sú zreteľne nežiaduce a veľmi často antihumánne a ktoré nám vnucujú ľudia s obmedzenou ľudskou povahou, ktorí nás chcú presvedčiť, že ich cesta nenásytosti a naša existenčná bieda sú nevyhnutnosťou.

Erózia pravdy a korupcia intelektuálov. Od významnej diskusie v 70-tych rokoch medzi Karlom Popperom a Thomasom Kuhnom a ich stúpenkami o povahe vedy stratila veda svoje postavenie neotrastiteľného zdroja pravdy a spoľahlivého kritéria celého ľudského poznania. V tejto diskusii sa ukázalo, že základy vedy sú oveľa nestabilnejšie, než sme si mysleli. Ďalej sa ukázalo, že nevieme presne, čo vlastne veda je. Ukázalo sa, že rôzne atribúty, ktoré sme považovali za samozrejmu súčasť povahy vedy, sú mozaikou pochybných pojmov a predpokladov. Okrem toho samotný pojem pravdy, tento základ vedy, sa už viac nedal ďalej obhajovať ako objektívna kategória. Znamená to, že v priebehu poslednej štvrtiny tohto storočia sa pravda stala entitou na ústupe. Vedci a filozofi ju už nechcú používať ako kritérium poznania. Radšej o nej nehovoria.

Za týchto okolností pravda stratila mnoho zo svojej autority. Táto skutočnosť okrem iného viedla k šíreniu najrôznejších foriem relativizmu. Napokon sa vynoril postmodernizmus, ktorý kodifikoval smrť objektívnej pravdy.

Keď to všetko zväžeme, ukazuje sa, že žijeme v spoločnosti, v ktorej základný princíp je najdôležitejšou pravdou. Ak základný princíp je jedinou pravdou, základ nášho chápania je podkopaný. A my sme paralyzovaní kognitívnou neistotou. V tejto neistote dominujú tí, čo kričia najhlasnejšie a čo majú k dispozícii médiá. Obyčajní

Ľudia, zmätení celým týmto divadlom, sú odsúvaní na okraj. Niektorí sa snažia zachrániť svoje duševné zdravie a dôstojnosť únikom do sveta svojich individuálnych záujmov a subjektivity. Táto subjektivita a únik pred realitou vedie mnohých k narkománii, čo je neblahý dôsledok zmätenej spoločnosti, ktorú vedú slepí a nenásytní.

Náboženský vodcovia, filozofi a intelektuáli tu veľa nepomôžu, pretože aj oni sú zmätení a paralyzovaní nečinnosťou. Koncom 60-tych a začiatkom 70-tych rokov prejavili intelektuáli a uvažujúci ľudia veľkú dávku odvahy, keď spochybnili jestvujúci status quo a navrhli nové alternatívy. Skončilo to koncom 70-tych rokov a v 80-tych rokoch, ale hlavne v rokoch 90-tych. Bol som vtedy priamym svedkom tohto procesu a videl som, čo sa deje. Nebadane a postupne sa podarilo kúpiť takmer všetky veľké mozgy. Tento proces bol taký nenápadný, že bolo takmer nemožné postihnúť ho. Veľmi nenápadne ho uskutočňovala prominentná pravicová základňa. Ja som však túto hru prehliadol a odmietol som ich 'zaujímavú ponuku'. Mnohých jednoducho pohltili. Bolo to lukratívne. V priebehu desiatich rokov sa zmenil celý étos myslenia v USA, neskôr v Západnej Európe a na celom svete.

Výsledkom je spútanie myslí ztročených uvažujúcich ľudí reťazami status quo a ideológie Veľkého biznisu. Nikde inde sa to neprejavuje zreteľnejšie než medzi ekonómami.

Ich neschopnosť rozlišovať fakty a realitu od ekonomických fikcií a pseudovedeckých teórií bije do očí. Ak si všimneme univerzity vo všeobecnosti, uvedomíme si, že sa stali korporáciami ovládanými korporatívnou mentalitou a korporatívnymi záujmami. Bez zveličovania možno teda povedať, že veľmi dobre platení intelektuáli a obrovská armáda expertov tvoria dnes novú triedu prostitútok. Nechcem nikoho uraziť. Ale pozrime sa na obraz situácie. Kde je integrita? Kde je zodpovednosť? Kde je dôstojnosť a česť tradičných intelektuálov, ktorí mali mravné svedomie? Nevidno ich. Intelektuáli sú kusmi tovaru, ktorý sa kupuje na trhu. Predávajú svoj rozum a svoje vedomosti bez ohľadu na mravné dôsledky svojich služieb.

Je veľmi ťažké načúvať hlasu zdravého rozumu a pravdy. Média si totiž zmonopolizovali tí, ktorí sú ochotní slúžiť záujmom finančnej elity a ktorí vlastne chránia tieto záujmy. Intelektuáli sa prispôbili záujmom hlavného prúdu. Mladší uvažujúci vedci sú zastrášaní statusom quo a mocou peňazí.

Hlasy disentu, najmä tie, ktoré navrhujú radikálne alternatívy, sa považujú za miernu formu šialenstva. Ako to, že neviete, o čom to všetko je? Je to o peniazoch, peniazoch, peniazoch. Celá vec je v skutočnosti natoľko jednostranná a bizarná, že to uráža našu ľudskú inteligenciu a núti nás pýtať sa: Žijeme v nejakom ústave pre duševne chorých? Skrátka ide o skupovanie intelektuálov a niet už nikoho, kto by ochránil bežného človeka, spoločnosť a budúce generácie.

Veľká zrada na strednej triede. Od stredoveku tvorí stredná trieda základ narastajúcej prosperity západnej spoločnosti, predovšetkým v moderných časoch. V priebehu posledného storočia sa vytvoril mýtus, ktorý stredná trieda nadšene prijala. Tento mýtus hovorí, že ak tvrdo pracujete a prispievate k hlavnému prúdu spoločnosti, váš osud sa bude neustále zlepšovať a vaša vlastná budúcnosť, ako aj budúcnosť vašich detí bude

zaistená. Hmlistá utópia sa sústavne udržuje na horizonte, uisťujúc západného človeka, že na Západnom fronte je všetko v poriadku.

A náhle sa z pohodlnej existencie strednej triedy strhol plášťik. Mýtus sa zrútil a stredná trieda zostala otrasená a zmätená. Už viac neexistuje bezpečné pracovné miestečko, istota nepretržitého zamestnania ani záruka ochrany v penzii. Štát blahobytu s rozpakmi a nečakanou úprimnosťou priznáva, že si nemôže dovoliť poskytovať služby, ktoré sľuboval, a na ktorých stojí samotná existencia strednej triedy.

Stredná trieda je frustrovaná a cíti sa zradená. Nedokáže pochopiť, čo sa stalo. Ani jej vodcovia nemajú žiadne vysvetlenie a ani nesľubujú jasnejšiu budúcnosť. Samotný mýtus o stále jasnejšej budúcnosti je otrasený. Celé spoločenské tkanivo liberálnej spoločnosti je popretfhané. Nik z predstaviteľov tradičných vrstiev nemá uspokojujúce vysvetlenie, zatiaľ čo bezohľadní rytieri triumfálneho kapitalizmu s posmechom a bezrestne rabujú majetok strednej triedy.

Exšampióni liberálnej ideológie, ktorá je základom liberálnej spoločnosti, teraz prekvapivo mlčia a zdá sa, že sú v pomykove. Keď čítate bývalé žiarivé osobnosti západnej liberálnej filozofie, napríklad lorda Ralfa Dahrendorfa z Veľkej Británie alebo Lestera Carla Thurowa z USA, najviac Vás upúta úplná prázdnota ich argumentov a úplná nemohúcnosť ich vízií. Vymývanie vlastných mozgov je u týchto údajne veľkých osobností skutočne patetické. Títo ľudia sa správajú, ako keby nevedeli nič o duchovných a kultúrnych dejinách ľudstva; ako keby jediná vec, čo stojí za poznanie, bol materiálny pokrok a kapitalistická ideológia.

Preniknime v našej analýze trochu hlbšie do podstaty problému. Bolo by totiž prílišným zjednodušením, ak by sme tvrdili, že chamtivosť inšpirovaná americkou ideológiou nenásytnosti a dobývania prechádza všetkými krajinami ako parný valec a zbedačuje iné národy. Kocky sa vrhli oveľa skôr. Uplatňovanie povrchnej americkej ideológie, ktorá vyprodukovala jednorozmernú mentalitu, nie je jediným vinníkom. Fundament pre tento proces vytvorila porenasančná európska kultúra. Práve mýtus o pokroku, ktorý pozdvihli a pestovali najprominentnejší filozofi z obdobia osvietenstva a po ňom pripravil pôdu pre vieru, že v budúcnosti bude všetko dobré, že na základe zlepšovania materiálnej situácie vyriešime všetky problémy a že v konečnom dôsledku zaistíme šťastie pre všetkých; prinajmenšom na priemyselnom Západe.

Stačí iba chvíľka uvažovania, aby sme si uvedomili, že súčasná akademická múdrosť nie je ničím iným než opakovaním dedičstva osvietenstva s jeho vierou v nadradenosť materiálneho pokroku a jeho presvedčením, že vedecké poznanie je najvyššou formou poznania a najistejším spôsobom spásy. Mýty osvietenstva pretrvávajú nepreverené príliš dlhú dobu. Nepreverené mýty sa však napokon začnú rozkladať a ich hnijúci odpad nás všetkých otrávi.

Z tejto analýzy jasne vyplýva, že našim problémom nie je ani nezamestnanosť, ani vytvorenie siete sociálneho zabezpečenia, ani hojdačková stratégia kolísania medzi týmito dvoma princípmi, ale čosi iné a oveľa hlbšie. **Politika znižovania nezamestnanosti za každú cenu, ako sa uskutočňuje v Spojených štátoch, produkuje novú triedu otrokov, ktorí sa strachom chvejú o svoje zamestnanie.** Veľmi veľa nových pracovných príležitostí v USA je dočasných, na čiastkový úväzok a bez akejkoľvek istoty. V skutočnosti je to iba pozlátko neistôt. Politika vytvárania siete sociálneho

zabezpečenia za každú cenu napokon vedie k bankrotu štátu blahobytu. Tento príbeh má však ešte jeden háčik. Robotníci kŕmení rozprávkami o materiálnom pokroku očakávajú stále viac a viac. Je to súčasť ich systému presvedčení pestovaného západnou sekulárnou ideológiou. Ideál voľného času ako najvyššej formy existencie je kalichom naplneným jedom. Nástup spoločnosti voľného času oznamuje smrť občianskej spoločnosti.

Už istú dobu je zrejmé, aspoň niektorým ľuďom, že ideme po nesprávnej ceste. Je zrejmé, že s narastajúcim tlakom techniky bude ubúdať pracovných príležitostí. Namiesť to nekonečných diskusií o zamestnanosti a nezamestnanosti - ktorými sme sústavne podporovali apetít a zvyšovali potreby strednej triedy - sme mali diskutovať o základoch tvorivej spoločnosti.

Najdôležitejšie nie sú pracovné miesta ani sieť sociálneho zabezpečenia, ale zabezpečenie zmysluplnej práce pre všetkých ľudí, dôstojnej práce, úsilie o naplnenie života. To si vyžaduje zvýšiť tvorivý elán celej spoločnosti, aby sme sa neustále preorientovali na vytváranie nových foriem zamestnanosti a radostne anticipovali zmenu, na ktorej sa tvorivo podieľame. Tento elán je presným opakom toho, čo pestujeme dnes. V mene falošnej entity nazývanej spoločnosť voľného času zabíjame mozgy ľudí, ktorí donekonečna sledujú nezmyselné televízne programy. Budúca spoločnosť si vyžiada húževnatých a tvorivých ľudí, a nie pohovkové padavky.

Tu sa opäť dostávame k nášmu pôvodnému problému. Povrchné vyjadrenie ľudskej povahy nás priviedlo k vytvoreniu povrchného a neudržateľného sveta, v ktorom sa dusíme a zároveň sa pomaly utápame v mori problémov.

Všimnime si mimochodom, že zrada na západnej strednej vrstve je zároveň zradou na tých ľuďoch vo svete, ktorí trpezlivo čakali a pokojne dúfali, že aj ich osud sa zlepší. Namiesto toho je chudoba tlačena do priepasti biedy a divokí rytieri kapitalizmu sa vznášajú vo výškach.

Alternatívne pohľady a hodnoty. Čínska kultúra existuje okolo 5000 rokov. Indická kultúra existuje okolo 4000 rokov. Európska kultúra existuje 3000 rokov. Americká civilizácia je stará iba 200 rokov. Keď sa pripravujeme na vstup do tretieho tisícročia, ktoré, ako dúfame a veríme, bude harmonickejšie, mierumilovnejšie a menej krvavé a násilné než predchádzajúce tisícročie, pripomeňme si, aké úžasné bohatstvo tradícií a kultúrnych hodnôt sme zdedili z minulosti. Aké množstvo nosných štruktúr a symbolov pre vznešený a duchovne naplňajúci život! Pripomeňme si, že minulé kultúry vyjadrili ľudskú povahu celkom odlišným a oveľa hlbším spôsobom než technická kultúra. Musíme mať na pamäti, že tieto tradičné predstavy preukázali svoju životaschopnosť po stáročia a tisícročia, zatiaľ čo najnovšia predstava, ktorá sa riadi techno-paradigmou, nesľubuje dlhodobú životaschopnosť. Ako dlho však možno tvrdiť, že *homo homini lupus est*? Až kým si všetci vlci navzájom nepodrežú hrdlá?

Čínska kultúra zanechala za sebou také nebotyčné postavy ako Konfucius a Lao-c. Ich dedičstvo je trvalé. A zas sa odhaľuje. Musíme sa skloniť pred veľkosťou vždy, keď sa s ňou stretne. Pretože iba prostredníctvom veľkosti iných, ktorí nám ukázali smer, sa sami môžeme stať veľkými.

Hĺbka a sila indickej tradície sa nezmenšila ani po stáročiach výbojov. Nemusíme vymýšľať alternatívu k plytkosti západnej materialistickej civilizácie. Vždy ňou bola a je

India. Jej myslenie predstavuje súbor výkladov sveta a jej filozofia sa zároveň nikdy nevzdala svojej ambície ukazovať cestu Moksha (oslobodenia). Nemali by sme zabúdať ani na kultúry, tradície a hodnoty Afričanov, austrálskych domorodcov a pôvodných Američanov, ktorí preukazujú záhadnú húževnatosť a vytrvalosť pri hlbšom skúmaní ľudského života, zatiaľ čo západné racionálne zásady nás vedú do slepých uličiek zmätkov, úzkosti a existenciálnej anémie.

Keď vstupujeme do nového tisícročia, rozhodnutí prinavrátiť zdravý rozum, pokoj na duši a mier celému svetu, máme na svoju obrodu k dispozícii prekypujúcu studnicu hodnôt a duchovnej energie. Nejde o zjednodušené tvrdenie, že sa môžeme bez problémov vrátiť k starým hodnotám a kultúrnym modelom. Tvrdíme, že v dejinách ľudstva existuje mnoho dôkazov o tom, že ľudská povaha je tajomná a nádherná. Nemusíme akceptovať súčasný ohyzný základ nenásytosti ako svoju skutočnú povahu. Keď sa s nádejou pozeráme do nového tisícročia, musíme si jasne uvedomiť, kto koho vlastne vedie do tretieho tisícročia. A prečo? A s akými dôsledkami pre budúce generácie?

Problém hodnôt má veľký význam. Zdá sa, že západní myslitelia a ideológovia si to postupne uvedomujú. Začínajú byť nervózni, keď sa spomínajú ázijské hodnoty. Má to dve príčiny. Jednak nepoznajú tieto hodnoty a jednak niekde v hĺbke duše cítia, že tieto hodnoty nesú v sebe viac, než možno bez rozmyslu odmietnuť. Po druhé, aspoň čiastočne si uvedomujú, že akékoľvek akceptovanie platnosti ázijských hodnôt vrhá tieň na univerzálnosť západnej ekonomiky a na jej domnelé univerzálne hodnoty; zároveň to podkopáva univerzálnosť západnej paradigmy materiálneho pokroku. A tak často počúvame západnú odpoveď na ázijské hodnoty v tom zmysle, že majú styčné body so západnými hodnotami alebo k nim smerujú, čo je tvrdenie veľmi vzdialené od pravdy.

Protichodné hodnoty zdôrazňujú úctu k tradícii a veku - ako prameňu múdrosti; úctu k obecným hodnotám a spoločenským väzbám - na rozdiel od obrňujúceho individualizmu; úctu k zmyslu pre solidaritu medzi ľuďmi, ktorí si majú navzájom pomáhať na ceste za vyššími spoločnými cieľmi. Dôsledky týchto hodnôt sú celkom jasné a súčasnej západnej ekonomickej paradigme nevyhovujú.

Taoistické hodnoty vyjadrujú (okrem iného): úctu k pravde, ktorá je vždy hlbšia a nikdy nie iba lineárna; úctu ku komplementárnosti a k takému pohľadu na veci a ich previazanosť, ktorý sa zakladá na komplementárnej harmónii. Tradičné indické hodnoty sú preniknuté: úctou k *ahinsá* (nenásiliu), ktorá nedávno našla svoje stelesnenie v Mahatmovi Gándhími; úctou k človeku ako stelesneniu Boha, ktorá tak neobyčajne a tak prekrásne pozdvihuje ľudský život. Všetky tieto hodnoty (je ich omnoho viac) sú antitetické voči súčasnej obmedzenosti, materializmu a slepej úzkoprstosti.

Naša doba bude v doložených dejinách ľudstva známa ako jedna z najobmedzenejších. Naše vnúchatá nebudú hrdé na svojich neotesaných dedov. Tí z nás, čo vidia ďalej a sú empatickí voči budúcim generáciám a zároveň kladú vyššie požiadavky na ľudského ducha, musia urobiť všetko pre to, aby si mladšia generácia uvedomila, že v živote je toho oveľa viac než iba číry egoizmus. Na našich pleciach spočíva evolučná úloha - úloha sebarealizácie, ktorá je súčasťou osudu kozmu.

Nastal čas, aby ľudia z krajín mimo Západu, hlavne z Ázie, vzali kormidlo ľudského osudu do svojich rúk a nasmerovali loď s ľudstvom do krajín a k brehom,

ktoré sú mierumilovné, nenásilné, slušné, založené na spravodlivosti a láske. Pretože bezpochyby taký je náš spoločný osud z dlhodobého hľadiska. Je už načas, aby sme unaveným západniarom poskytli oddych, poslali ich na dovolenku, kde budú môcť rybačiť, povedzme na severe Aljašky, aby nemohli zmariť budúcnosť všetkého ľudstva.

Každá civilizácia má svoju dobu a svoju užitočnosť. Za ich hranicou je už deštruktívna. V tomto bode musí prísť nový život a musia sa vybudovať také formy života, ktoré prispejú k jeho zveľaďovaniu a ktoré povedú k vyšším cieľom evolúcie a ľudského druhu. Plastovú civilizáciu, ktorá dusí duchovné ciele ľudského života, nemôžeme považovať za vrchol ľudského génia.

Prichádzajúca transformácia. Komunizmus zlyhal. Aj kapitalizmus zlyhal. Nie sú to však jediné alternatívy, ktoré máme k dispozícii. V podstate každá z nich predstavuje deformované poňatie ľudskej povahy, a teda aj ľudského života. Život založený na ideále materiálneho uspokojenia je absurdný a v konečnom dôsledku nemôže uspokojovať. Znie falošne a je falošný. Preto musíme odhaliť nové cesty vedúce za sebeckosť a agresivitu, ktoré nás teraz ničia.

Sebecký človek je hlúpy. Termín 'idiot' pochádza z gréckeho slova *idio* - ego. Harmonický človek je múdry, pretože znamená votkanie sa do ozajstnej rovnováhy a modelov, ktoré povznášajú život. Vnútorň pokoj je hoden všetkých peňazí a je oveľa cennejší než všetky peniaze - je totiž zdrojom skutočného šťastia. Narodili sme sa, aby sme žili v harmónii a dôstojnosti. Bez nich sme ako ľudské bytosti mrzáci. Sme duchovné bytosti a duchovná výživa je pre nás rovnako potrebná ako kyslík pre naše pľúca.

Prichádzajúca transformácia je naša nová cesta. Musíme transcendovať všetky problémy, ktoré sme splodili. Evolúcia je transcendencia. Od nás chce, aby sme transcendovali naše súčasné obmedzenia. Musíme oslobodiť našu ľudskú povahu od pút kapitalistickej ideológie. Musíme vytvoriť spoločne - my všetci - modely kooperatívneho správania, ktoré umožnia rozkvet duchovnej podstaty ľudskej vôle bez obmedzení vyplývajúcich z náboženského delenia a dogiem, bez nenásytnosti a rozdeľujúceho nacionalizmu, bez hladu a núdze.

Môžeme to dokázať. A aj to dokážeme. Pretože je to v našom evolučnom osude, pretože je to želanie nášho zapáleného srdca, pretože je to túžba našej duše, pretože je to podstata toho, pre čo sme boli stvorení.

Z anglického originálu *Human Values and Capitalism*. In: *World Affairs: The Journal of International Issues*, roč. 1, č. 4, okt.- dec. 1997 preložili *Pavol Štekauer* a *Lubov Štekauerová*.